

Boverket

Myndigheten för samhällsplanering,
byggande och boende

Är friytan ute?

Trender, vägval och rehabilitering av uteplatsen i den fysiska planeringen

Jörgen Lundqvist

Två parallella trender

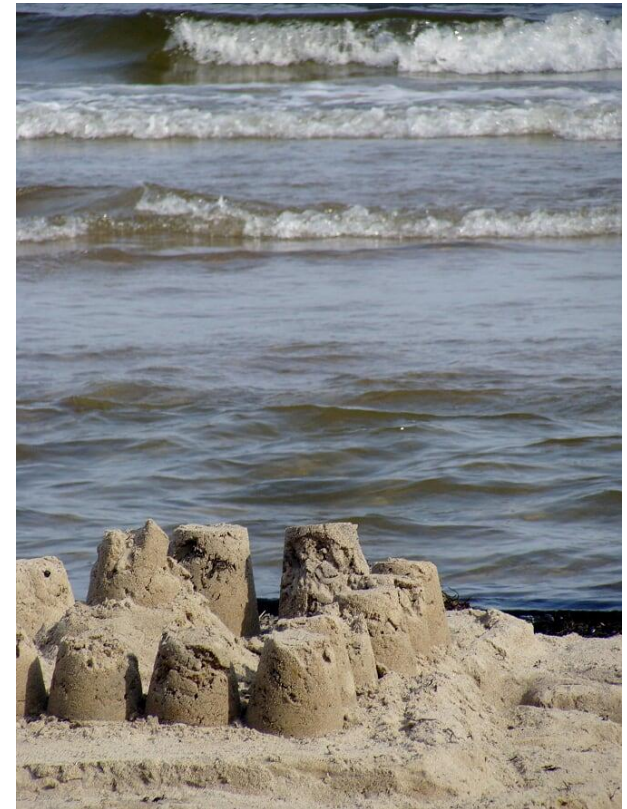
Forskning och kunskap lägger ökad vikt vid utemiljöns betydelse för barn och ungas för lek, lärande, hälsa och friskvård,

samtidigt

har utrymmet för förskolegårdar och skolgårdar begränsats. Nationell kartläggning 2014-2017 visade att den genomsnittliga friytan minskade från 48,5 kvadratmeter till 44,8 per barn.

I storstadsregioner har den mest dramatiska utvecklingen skett – exempel finns på 7-12 kvm

Boverkets regeringsuppdrag och vägledning
Gör plats för barn och unga (2015)

Stadsplanens krav (1874)

1. Stadsplan bör så uppgöras, att han ..på en gång motsvarar rörelsens *behof af utrymme och bekvämlighet*, sundhetens fordran på *ljus och frisk luft*, önskligheten af största möjliga trygghet mot mera utbredda eldsolyckor, samt *skönhetssinnets anspråk på fritt utrymme, omvexling och prydlighet*. För sådant ändamål, bör tillses bland annat: att gatorna göras breda och läggas i lämpliga riktningar för rörelsen; .

att torg, hamnplatser och andra ställen för större rörelse göras rymliga och erhålla bekväma lägen; att breda esplanader, anordnade med planteringar i midten och gator på sidorna, eller andra dylika anläggningar dragas genom staden, helst på flera ställen och i flera riktningar;

att äfven andra allmänna planteringar i staden, större och mindre, beredas så ymnigt som möjligt;

att å ena sidan byggnadsqvarteren icke tilltagas för stora eller med för stort antal tomter, så att nödig luftvexling hindras eller dämpande af uppkommen eldsvåda försvåras; men å den andra de inom qvarteren befintliga byggnadstomterna göras så -stora, att de lemna tillräckligt utrymme ej blott för byggnader utan ock för fria och luftiga gårdsplaner;

Byggnadsstadga för rikets städer, 1874

Kungl. Maj:ts Byggnadsstadga för stad och landsbygd (1931)

Om stadsplan och tomtindelning

3 kap. 15§

Vid uppgörande av stadsplan skall tillbörlig hänsyn tagas såväl till stadens behov av utrymme för olika ändamål...

Med beaktande härav bör särskilt tillses:

att bostadsbyggandet lämpligen fördelas på olika områden, åtskilda medelst parkbälten;

att parker och andra planteringar samt lek-och idrottsplatser anordnas i tillräckligt omfång och antal inom stadsplaneområdets olika delar

Lek, motion och annan utevistelse - ett allmänt intresse för friyta och uteplats

Plan- och bygglagen 1 kap. 1 §

”Bestämmelserna syftar till att..... främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.”

Plan- och bygglagen 2 kap. 7 § 4 p.

”Vid planläggning enligt denna lag ska hänsyn tas till behovet av att det inom eller i nära anslutning till områden med sammanhållen bebyggelse finns lämpliga platser för lek, motion och annan utevistelse”...

Plan- och bygglagen 8 kap. 9 §

”Om tomten ska bebyggas med ett byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse.”

Plan- och bygglagen 8 kap. 10 §

”Det som gäller i fråga om utrymme för ..... friyta ..... ska i skälig utsträckning också tillämpas om tomten är bebyggd.”

Plan- och bygglagen 2 kap. 2 §

”Bestämmelserna om hushållning med mark- och vattenområden i 3 kap. och 4 kap. 1-8 §§ miljöbalken ska tillämpas.”

Miljöbalken 3 kap. 6 §

”Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. *Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.*

Områden som är av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.”

Sammanhållen bebyggelse

Plan- och bygglagen 2 kap. 5 §

Vid planläggning.... ska bebyggelse och byggnadsverk lokaliseras till mark som är lämpad för ändamålet med hänsyn till..... möjligheten att förebygga ..... bullerstörningar.”

Plan- och bygglagen 1 kap. 4 §

Legaldefinition på sammanhållen bebyggelse:

”Sammanhållen bebyggelse: bebyggelse på tomter som gränsar till varandra eller skiljs åt endast av en väg, gata eller parkmark,”

Hänsynstagandet kan avse både allmänna platser, uteplatser och natur – till exempel tätortsnära skog

Bestämmelsen kompletteras med uteplats ”om sådan ska anläggas” men innebär inte krav på uteplats i – eller vid bostad.

Fast skolgården var först.....!

Kongl. Övfer-Intendents-Embetet "Normalritningar för folkskolebyggnader" (1865) – Skolhus och omgivningar ska ge uttryck för skolans stolthet och betydelse

Normalritningar framställde krav på en rymlig gårdsplan som samlingsplats för lekar och övningar

Planteringar för undervisningsbruk samt

Träd som bidrar till skugga och höll luften sval under sommaren samt buskar och blommor

1920: skolgården ska användas för undervisning och inte enbart trädgårdsskötsel

1955: Trivsamt utemiljö, skoltomter avskärmas från bebyggelse och trafikleder, grönområden och lekplaner

Skolgården som friyta

Skolgård avser en öppen plats utomhus vid en skola eller förskola, ofta inhägnad av staket eller stängsel, där barnen vanligen tillbringar sina raster eller där pedagogisk verksamhet bedrivs. På ytor som används för lek, vila eller pedagogisk verksamhet bör ljudmiljön vara god och möjliggöra den tänkta verksamheten.

Gård för utevistelse vid fritidshem jämställs med skolgård.

Ny skolgård – platser för utevistelse vid skolor, förskolor och fritidshem som tas i drift eller anmäls efter september 2017

Naturvårdsverket, Riktvärden för buller på skolgård från väg- och spårtrafik (2017, sid. 3)

Vägledning och allmänna råd 2015

- Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolors och förskolors utemiljö
- BFS 2015:1 FRI
Boverkets allmänna råd om friytor för lek och utevistelse vid skolor, förskolor och fritidshem.

Friytan och uteplatsen – en återblick

- * Friyta – obligatorisk i vissa fall
- * Tydligt barnperspektiv från början (prop. 1971:168)
- * Kollektiva behov beroende på byggande av bostäder, fritidshem, förskola, skola och jämförlig verksamhet
- * Lokalisering: Kvartersmark (tomt, komplementärt allmän plats)
- * Definition plan- och bygglagen (1 kap. 4 § PBL)
- * Krav: *”tillräckligt stor” och lämplig för ”lek och utevistelse”* (8 kap. 9 § PBL)
- * Författningsreglerade riktvärden för buller saknas
- * Uteplats – ej obligatorisk
- * Boende oavsett ålder
- * Ska tillgodose kollektiva eller enskilda behov eller bådadera i bostadsbyggnader
- * Lokalisering: Kvartersmark
- * Ej definierad i plan- och bygglagen men finns i förordning (2015:216 om trafikbuller vid bostadsbyggnader 2 §)
- * Inga krav på storlek eller lämplighet – förutom allmänna krav på tomt, byggnadsverk och byggprodukter i lag, förordning och byggregler – t.ex. tillgänglighet
- * Författningsreglerade riktvärden finns för trafikbuller

När är friytan ”tillräckligt stor”?

Bedömningen av tillräckligt stor friyta bör ta hänsyn till både friytan per barn och till den totala storleken på friytan.

Ett rimligt mått utifrån antalet barn kan vara 40 m² friyta per barn i förskolan och 30 m² friyta per barn i grundskolan.

Forskning visar att den totala storleken på friytan helst bör överstiga 3 000 m².

Kvalitetsaspekter – kan kvalitet ersätta kvadrat?

Rättspraxis MB och PBL förskola Uppsala – Mark- och miljööverdomstolen (2011)

2010-M 4256

Av såväl 8 kap. 9-10 §§ plan- och bygglagen (2010:900) som Skolverkets allmänna råd för öppen förskola (2000:1) följer att det vid förskolor bör finnas tillgång till **lämplig utemiljö**. Beträffande förskolor får därmed **såväl inom- som utomhusmiljön** anses omfattas av bestämmelsen i 9 kap. 9 § miljöbalken. Mot bakgrund av vad som i målet framkommit avseende **buller- och luftföroreningsnivåer**, barns **särskilda känslighet** för nämnda störningar samt de **hälsorisker** sådana störningar kan innebära för barn finner Miljööverdomstolen att i vart fall utomhusmiljön vid förskolan, t.ex. vid dess uteplats, är sådan att den utgör en olägenhet för barnens hälsa.

Enligt 2 kap. 6 § miljöbalken ska för en verksamhet väljas en plats som är lämplig med hänsyn till att ändamålet ska kunna uppnås med minsta intrång och olägenhet för människors hälsa. Vid de avvägningar som ska göras enligt nämnda bestämmelse måste beaktas de olägenheter som sedan tidigare förekommer på platsen. Genom att lokalisera den aktuella förskolan cirka 16 meter från en av Uppsalas mest trafikerade vägar blir olägenheterna från vägen i form av buller- och luftföroreningar något som drabbar de barn som deltar i förskoleverksamheten. Dessa olägenheter riskerar att skada barnens hälsa.

Rättspraxis MB Cymbalen i Malmö

– Mark- och miljööverdomstolen (2018)

(M 1926-17)

Utdrag ur dom: Enbart utearean vid en förskola med hänsyn till antal barn och ett visst antal kvadratmeter per barn kan inte anses innebära en olägenhet för barnens hälsa. Kausaliteten är inte styrkt.

Ett stort antal barn kan emellertid leda till sådana konsekvenser.

Främjandet av fysiska aktiviteter är ett angeläget intresse ur ett folkhälsoperspektiv men regleras inte i MB.

Avsaknaden av fysisk aktivitet kan därför inte betraktas som en sådan störning som utgör en olägenhet för människors hälsa.

Rättspraxis PBL kvarteret Bollen i Solna – Mark- och miljööverdomstolen (2019) P 8568-18

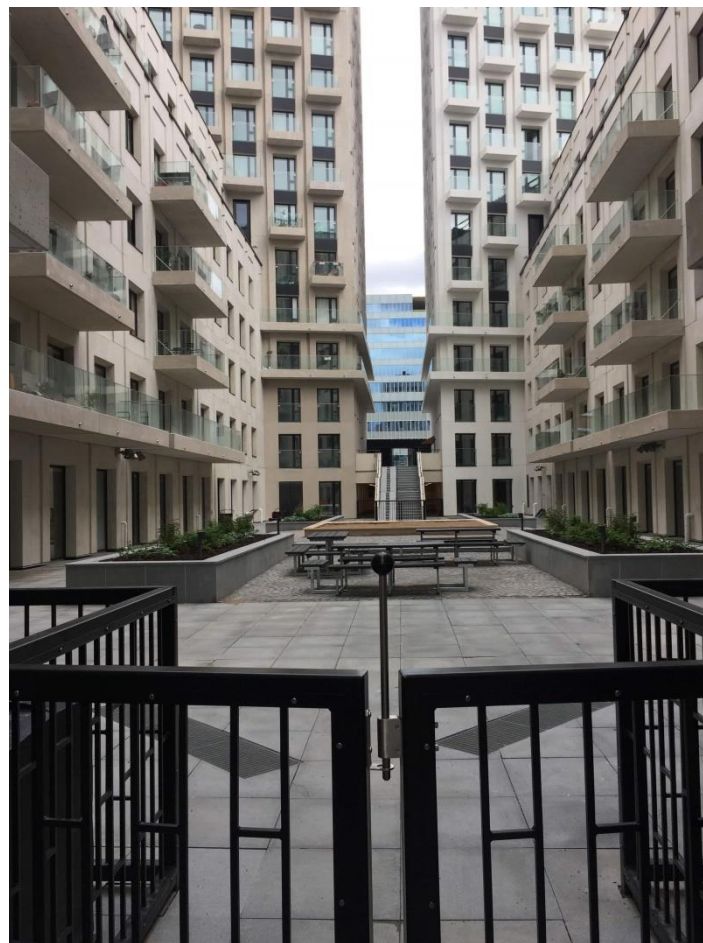
Befintlig rymlig friyta ska ersättas med flera små då detaljplanen medger flera olika markanvändningar, eventuellt inrätta flera förskolor. Befintlig förskola ökar antalet barn och dess nuvarande friyta begränsas genom förtätning. Detaljplanen hänvisar också till näraliggande allmänna platser som friyta som därmed totalt ökar i omfång.

Boverket har yttrat sig i målet om friytans storlek och lämplighet och kritiserat detaljplanen som otillräcklig då den inte säkerställer friytan.

Mark- och miljööverdomstolen klargör: Det är inte verksamheten med dess specifika förutsättningar som prövas genom planen utan enbart om marken är lämplig. I detta fall är flera olika användningsformer lämpliga. Exakt hur stor de reserverade friytorna ska vara, var de ska placeras och hur de ska utformas får hanteras i bygglovsprövningen då tillåtligheten av flera förskoleverksamheter och deras omfattning bedöms.

Aktuellt och på gång

- Kartläggning av skolgårdar 2013-2017 (2018) – fokus på storlek (eventuell uppföljning)
- Gestaltad livsmiljö – uppdrag att ta fram ny vägledning om skolors och förskolors inomhus- och utomhusmiljöer (2018-pågående).
- Barnkonventionen blir lag från 1 januari 2020. Uppdrag till Boverket 2019-2020 att utreda konsekvenser.

Friytans ”rehabilitering”

Analogivis tillämpning – och författningsreglerat tydliggörande - av den lagstadgade prioritering som redan gäller mellan parkering och friyta gentemot annan lokalisering eller verksamhet

Förstärka insikten om att bostadsförsörjning och en god livsmiljö kan samexistera
”Tillväxtkommun” ingen ursäkt för avsteg

Förstärka insikten om att alltför hög exploateringsgrad och monokulturer kan påverka social hållbarhet och påverka attraktionskraften och kommunens
”varumärke”

Ge förutsättningar för ökad mångfunktionalitet för friytor – hybrider - av kvartersmark med publik tillgänglighet då verksamhet i skola och förskola ej pågår

Bonus-effekter genom att kombinera både friytor och allmänna platser som fördröjningsbassäng vid översvämning, skuggning och värmedämpning, andra ekosystemtjänster och bullerreduktion

Säkerställa friytans långsiktiga plats och funktion för folkhälsa och friskvård utifrån grundlagsbestämmelse (1 kap. 2 § 2 st RF)

Genomslag för barnperspektivet i fysisk planering och förebygga målkonflikter gentemot FN:s konvention om barnets rättigheter (Lag 2020).

Vägvalet är vårt

